

Розгортання політичного дискурсу в друкованих мас-медіа опозиційного спрямування: мовні маркери маніпулювання громадською думкою (на прикладі видань "Товариш", "Комуніст", "Вечерние вести", "Без цензури" за 2000–2004 рр.)

У статті розглянуто змістові та мовні особливості функціонування політичного дискурсу в опозиційно-партійних виданнях. Проаналізовано спільні та відмінні риси програм політичних партій та їх газетних видань, наголошено, що мас-медіа опозиційного спрямування деформують основні функції журналістики, вдаються до відвертого маніпулювання громадською думкою, перетворюють діалогічність політичного дискурсу на категоричний монолог. Зроблено спробу визначити кількісно-якісні та мовні показники маніпулювання, а також окреслити основні поширювані міфологеми.

Ключові слова: політичний дискурс, друковані мас-медіа, опозиційні видання.

The article devoted to the theme of peculiarities of the political discourse's function at opposition's mass media. While analyzing the general and different features of the newspapers and programs of those political parties, which mass media support, the author underlines that opposition's mass media deform the main functions of journalism. So far as mass media bring in unconcealed public opinion's manipulation, remake having dialog form political discourse into categorical monolog. There is done at the article an attempt to determine content's and language's showing of the manipulation and to emphasize the main wide-spread myths.

Key words: political discourse, print massmedia, oposition massmedia.

На противагу офіційному дискурсу влади в українському інформаційному просторі діють мас-медіа опозиційного характеру, які здебільшого пов'язані з певними політичними організаціями. Можливо, в загальному масштабі ця преса забезпечує збалансованість представлення різнобічних політичних думок у масовій комунікації. Натомість, якщо розглядати кожне опозиційне видання окремо, то вимальовується інша картина: замість надання громадськості якомога ширшого кола точок зору щодо вирішення якоїсь проблеми, подібні засоби масової інформації обмежують його на своїх шпальтах презентацією позицій підтримуваної партії. Зважаючи на тенденційну ідейну спрямованість контенту опозиційних мас-медіа, можемо говорити про те, що вони виконують не інформаційну функцію, а політико-пропагандистську, перетворюючи свої видання у засоби маніпулювання громадською думкою.

У цьому немає нічого протизаконного, адже українське законодавство утврджує свободу слова, і кожне видання має право відстоювати власну позицію в рамках закону (ст. 46 Закону "Про інформацію", ст. 3 Закону "Про друковані засоби масової інформації").

Але проблема виникає на етичному рівні, оскільки при перетворенні видання на PR-проект (білий чи

чорний) порушується перший постулат кодексу професійної етики українського журналіста про обов'язок дотримуватися в своїй роботі об'єктивності та надавати громадськості повну інформацію щодо опису подій та їх учасників. Представники четвертої влади активно залучаються до політичної боротьби, "трансформуються в інструменти партій і приватних інтересів" [1, 81], забуваючи про те, що вони повинні бути посередниками між суспільством та владою, а не виконувати замовлення тих, хто прагне цю владу здобути.

Актуальність теми зумовлена тим, що в Україні зростає кількість громадсько-політичних мас-медіа, заангажованість яких фактично вже не приховується і стає нормою. Особливо це спостерігається в періоди передвиборних кампаній, коли політичні об'єднання намагаються якомога гучніше заявити про себе. Так, наприклад, напередодні парламентських виборів у столиці почали безкоштовно надходити громадянам газети "Маю право" (на підтримку депутата Леоніда Черновецького), "Народна" (Блок Володимира Литвина "Ми"), "Защитим" (Партія соціального захисту), а також газети подібні до видання "Свобода" (видання явно симпатизує БЮТ, проте у засновниках не зазначена жодна політична сила). Такі засоби масової інформації "перестають підтримувати комунікацію в суспільстві, створювати об'єктивну

картину життя" [2, 61] і, вдаючись до звеличування одних і дискредитації інших учасників зображуваних подій, втрачають свою основну сутність і право називатися мас-медіа.

В одних газетах, таких як "Комуніст", "Товариш", ця необ'єктивність "задекларована" у програмних цілях у реєстраційній заяві, чим демонструється прямий зв'язок між газетою та партією, в інших ("Вечерние вести", "Без цензури") – політична заангажованість простежується за тематикою матеріалів. Але ці два типи опозиційних мас-медіа, відверто або приховано партійних, поєднує одне – вони занурюються в активні політичні баталії, основними їх пріоритетами є "не аналіз і пошук істини..., а прагнення зачепити, вразити, викрити або ж просто очорнити" [3, 4] тих чи тих політиків. Отже, опозиційні мас-медіа привносять деструктивні елементи в загальний політичний дискурс: залучають суспільство до обговорення дрібних особистісних конфліктів та псевдоподій.

На мовному рівні своєрідна боротьба за симпатії виборців знаходить своє вираження, по-перше, у зловживанні стилістичними образними засобами – тропами та фігурами. По-друге, це активне використання специфічних ідеологічно маркованих лексем, які виконують функцію відокремлення на політичному полі "своїх" та "чужих". По-третє, широке звернення до тривіальних оцінних суджень, що становлять міфологію дійсності та імпліцитно розгортаються в текстах з метою впливу на рішення, вчинки та думки адресата.

Вивченню характеру функціонування політичного дискурсу в друкованих засобах масової інформації опозиційного спрямування та його своєрідного мовного інструментарію присвячували свої роботи такі українські науковці, як К. Серажим, І. Стецула, С. Онуфрив. Зокрема питання впливу мас-медіа на громадську думку та роль преси в політичних процесах ставали предметом наукового інтересу О. Гриценко, В. Різуна, В. Іванова, О. Чекмишева, В. Шкляра, Ю. Фінклера, Г. Почепцова. Ґрунтовними щодо особливостей розгортання політичного дискурсу в мас-медіа є також праці закордонних науковців З. Харіса, Г. Ласуела, Т. Ван Дейка, А. Баранова, Ю. Караулова, П. Паршина, О. Іссерс.

Мета дослідження обумовлює такі завдання:

– з'ясувати за допомогою порівняння контенту ЗМІ та політичної програми, наскільки видання, що декларують свою прихильність до певної партії, сприяють утвердженню проголошених цією політичною силою ідей та популяризація яких ідей промовляє на користь презентативної чи дискредитаційної інформації;

– окреслити основні мовностилістичні, лексичні та стилістичні засоби, що використовуються для

переконавання в привабливості "своїх" та невідповідності "чужих" лідерів, в істинності "своїх" та хибності "чужих" точок зору;

– відстежити основні пропагандистські міфологеми, що розповсюджуються в ЗМІ опозиційного спрямування.

У дослідженні застосовувалися методи лексичного та контент-аналізу, останній, зокрема, використовується як такий, що дозволяє отримати кількісно-якісні характеристики з виробництва текстів, а саме: "характеристики комунікатора, комунікативної ситуації та засобів передачі інформації" [4, 256]. Предметом аналізу стали інформаційні, інформаційно-аналітичні, аналітичні матеріали партійних видань ("Товариш", "Комуніст", "Без цензури", "Вечерние вести") і партійні програми ("Тези програми "Виборчого блоку Юлії Тимошенко"; Програма Компартії України, прийнята у 1995 р.; Передвиборна програма Компартії; Програма виборчого блоку "Блок Віктора Ющенка "Наша Україна"; Програма-мінімум Соцпартії "Новий курс України").

Оскільки діяльність будь-якої партії (комунікатора) має бути спрямована на державотворення, тобто "становлення, формування і розвиток держави та її механізму" [5, 154], то контент-аналіз проводився за основними категоріями цього процесу: "суб'єкт державотворення", "об'єкт", "принципи", "засоби", "способи", "цілі", "проблеми". Паралельно зверталася увага на оцінні лексеми, що супроводжують складові одиниці аналізованих категорій.

Також слід зауважити, що досліджуваний період ми розділили на дві частини, оскільки за цей час відбувалося переформування політичних сил. Отже, ми виділяємо час з 2000 до 2002 рр., який відзначився так званим "відлунням" президентської виборчої кампанії 1999 р. і початком активної антипрезидентської інформаційної кампанії, і період за 2003–2004 рр. – "передмайдановий" час, тобто початок наступної президентської кампанії, для якої характерними стали брутальні фальсифікації результатів голосування і масові акції протесту проти цього.

Як свідчать результати аналізу, кількість досліджуваної лексики у партійних програмах та виданнях відрізняється: у перших вона балансує в межах від 20 до 30 %, в других – до 10 %. Зауважимо, що це обумовлено, зокрема, відмінністю дискурсів: у програмі наголошено на необхідності діяти (про це свідчать показники загального обсягу категорії "спосіб державотворення"), а в пресі переважають номінації ("суб'єкт державотворення"), оскільки "партійна програма, відштовхуючись від реальності і спираючись на минуле, містить в собі модель, проект держави і спрямована на майбутнє, тоді як преса несе на собі перш за все інформаційне навантаження і орієнтована

на більше на теперішнє" [6, 324]. Але ще однією причиною можемо назвати трансформування політичних акцентів у виданні під впливом загальної політичної ситуації та намірів комунікатора. Отже, перейдемо до розгляду кожної категорії.

Місце дії ("об'єкт державотворення")

Ця категорія охоплює індикатори для позначення предмета, на який спрямована діяльність учасників політичного процесу, тобто держави. В її називанні в політичному дискурсі опозиційних видань налічуємо три підкатегорії: "країна" — певна територія, безвідносно до її етнічного походження (географічне значення); "держави" — не просто певна місцевість, а територія, що становить єдність (політичне значення); референційна одиниця "Україна" (політико-географічно-етнічне значення). Вибір між цими лексемами, їхня частотність в текстах, на нашу думку, може свідчити про характер ставлення комунікатора до "об'єкта", про ступінь патріотичності, прив'язаності. Як демонструють результати аналізу, фактично в усіх виданнях робиться акцент на номінації "Україна", на другому місці за кількістю згадувань здебільшого "держави" і далі — зазвичай "країна". Якщо порівняти це з політичними концепціями, то зазначимо, що цілком відповідають партійним преференціям газети "Без цензури" та "Вечерние вести", тоді як "Товариш" та "Комуніст" — ні, оскільки в програмах Соцпартії та Компартії на позначення "об'єкта державотворення" фігурує в першу чергу лексема "держави". Така відмінність, з одного боку, може пояснюватися необхідністю, наприклад, адаптувати основні партійні ідеї до реалій. Але, з іншого боку, "Товариш" та "Комуніст" заявлені як друковані органи СПУ та КПУ, а отже, вони безпосередньо пов'язані з партійними програмами і таких розбіжностей не мало б бути.

А щодо кількісних показників, частотність категорії "об'єкт державотворення" в мас-медіа часто не збігається з частотністю в політичних концепціях. Наприклад, у газеті "Товариш" за весь досліджуваний період обсяг згадувань України менше в середньому на 5 %, ніж в програмі СПУ, у виданні "Комуніст" такі розбіжності знаходимо тільки за 2000-2002 рр., у "Вечерних вестях" перевага в інший бік — про державу йдеться у два рази частіше, ніж у програмі БЮТ, і фактично однакові з партійною концепцією показники категорії об'єкта в газеті "Без цензури".

При цьому потрібно зазначити, що в мас-медіа навколо денотативних номінацій України спостерігаємо утворення своєрідного образного мовного кола індикатори категорії об'єкта державотворення стають ядром метафоричних конструкцій, що формують певний публіцистичний образ держави. В його основі, за твердженнями І. Браги, лежать "прагматично

насичені одиниці, найважливішими серед яких є одиниці лексико-фразеологічного рівня, прецедентні тексти й елементи графіки, які по-різному актуалізуються залежно від комунікативної стратегії політичного дискурсу" [7, 3].

Для політичного дискурсу опозиційних мас-медіа характерне відтворення образу держави в негативній тональності — поширення набувають тропи кризового стану, катастрофи, занепаду: "розорена", "розвалена" держава, "розсадник корупції, безправ'я та службового бандитизму", країна, що перебуває "у прірві", країна, яка "вимирає". Наголошуючи на негативному, опозиційні ЗМІ формують у громадян відповідне негативне ставлення до своєї держави в "такому" (описаному) статусі. Провина ж за "наявний" (описаний) стан покладається на головного політичного суперника — "владу": соціально-економічна та політична ситуація в країні подається як наслідок "злочинного, окупаційного, кримінально-олігархічного, грабіжницького, диктаторського, тоталітарного, хижацького, кланового, агонізуючого режиму".

Окрім епітетів, для формування негативного публіцистичного образу держави вживаються парфрази: "країна віртуальної демократії", "маріонетка Заходу", "територія збуту західних товарів", "аграрний придаток", що використовуються при зображенні зазвичай місця та ролі держави на міжнародній арені.

Можна констатувати, що при описах становища країни в геополітичному просторі опозиційні мас-медіа поводять себе доволі тенденційно, оскільки здебільшого порівнюють Україну з європейськими державами, забуваючи про інші. На мовному рівні це часто знаходить вираження у прийомі персоналізації, тобто представленні "держави як людини": "Україна, яка на кожному розі в Європі й Америці кричить, що вона за демократію, виглядає на світових роздоріжжях як якесь недоколихане створіння зі своїми претензіями на якесь особливе розуміння демократичного механізму з диктатором на чолі. Все б нічого, але з таким рилом нам у калашники не потрапити ніколи" (Справа не в Кучмі, а в дотриманні прав людини в Україні // Товариш. — 2000. — № 48 (426)). Отже, одним з основних складників негативного образу держави в опозиційних мас-медіа стає образ жертви: розвиток країни, на переконання цих видань, гальмується, адже її ведуть неправильним шляхом, хибним курсом і не ті (які потрібно) лідери; країну не відбудовують, а знищують.

Позитивний образ держави при цьому найчастіше зображується в проекті як мета, до якої треба прагнути. Це характерно для видань "Без цензури" та "Вечерние вести". Натомість у газетах "Товариш" та "Комуніст" трапляються здебільшого позитивні об-

рази держави з минулого, тобто видання наголошують на цінностях "втрачених речей": "...Україна, котра ще вчора була однією з найрозвинутіших європейських країн, а сьогодні скотилась до рівня напівколоніальних держав, приречених на соціально-економічну деградацію" (По кому б'є дзвін лібералізму // Комуніст. — 2004. — 16 черв.).

При цьому дуже часто позитивний образ з минулого наводиться в протиставленні до образу країни в теперішньому часі, підсилюючи ефект так званої втрати.

Таким чином, на відміну від політичних концепцій, що послуговуються переважно нейтральними лексемами, мас-медіа опозиційного спрямування орієнтовані здебільшого на оцінку й утворюють у свідомості читача за допомогою образних лексико-стилістичних засобів ментальні уявлення про державу та навколишню дійсність, визначаючи "спосіб та стиль мислення про них" [8, 18]. Звичайно, можна називати це загальною особливістю дискурсу засобів масової інформації, але тенденційність уживаних мовних механізмів дає підстави підозрювати про наявність прихованих спроб маніпуляції громадською думкою.

Хто є хто в політичній боротьбі ("суб'єкт державотворення")

Саме ця категорія охоплює всі номінації основних політичних гравців та учасників політичного процесу. Насамперед це громадськість — "суспільство", що і в політичних концепціях, і в мас-медіа постає як один із головних учасників. По-друге, це та політична сила, що підтримує видання — для її називання використовуємо підкатегорію "ми". Крім того, в категорію "суб'єктів державотворення" ввійшли так звані політичні супротивники певної політичної сили — підкатегорія "вони" (адже в газетах дуже часто знаходимо узагальнені лексеми: можливо-владці, чиновники, влада). Також при аналізі підраховувалися індикатори на позначення підкатегорії "президент" (спектр індикаторів включає в себе, крім лексичних одиниць, і референційні: Леонід Кучма, Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко, Олександр Мороз, Петро Симоненко, тощо), "виконавча влада" (уряд, Кабмін), "законодавча влада" (парламент, депутати, більшість). До того ж, бралися до уваги номінації інших опозиційних сил. Під час підрахунку частотності одиниць ми не зважали на третю гілку влади — судову, оскільки основними учасниками всіх політико-економічних та соціальних процесів є саме глава держави, народні депутати та урядовці, а суди де-юре існують поза політикою.

Отже, якщо в партійних програмах процес державотворення зображується найчастіше в бінарній площині "суспільство" — "ми", то у виданнях знахо-

димо повне коло "суб'єктів". Фактично в усіх досліджуваних політичних концепціях найчастотнішими є номінації такого учасника політичного процесу, як "суспільство", тобто "громадяни", "народ", "люди", тим часом у виданнях на першому місці, за підрахунками, опиняються інші підкатегорії, а про громадян згадується в найкращому випадку в другу чергу.

Як зазначає К. Серажим, "суперего "народ" займає в політичному дискурсі, тобто в ситуації політичної комунікації, одночасно два місця — і суб'єкта (від імені якого все робиться), й адресата ("в ім'я якого все робиться")" [9, 392]:

"Похоже, что кое-кто, как сказала вице-премьер, и вправду всячески пытается разрушить веру людей в наше государство" (Юлия Тимошенко запретила отключать населению свет // Вечерние вести. — 2000. — 12 сент.); "Люди отлично знают, кто вел последние годы наш корабль и за сколько? И зачем привел его к катастрофе" (Словесные упражнения "мэтра" // Комуніст. — 2000. — 31 августа.); " ...з першого погляду на ці документи ставало зрозуміло, що, по-перше, економічна ситуація в державі покращується, але тільки для чиновників — прості люди цього чомусь не відчують..." (Політичне шулерство // Без цензури. — 2000. — № 11 (53).

У такий спосіб навколо підкатегорії "суспільство" в політичному дискурсі ЗМІ опозиційного спрямування також можемо спостерігати створення своєрідного образу народу, що наділяється доволі протилежними якостями: мудрий — наївний, довірливий — обережний, свідомий — відсторонений, спостерігач подій — учасник подій. У відверто партійних виданнях, як і у випадку з державою, дуже частотний образ жертви — громадяни — зображуються як заручники повною мірою незалежних від них обставин: "злиднений, обдурений реформами, принижений, зубожілий, переполоханий народ, обиватель". Паралельно до цього розгортаються образи і "винуватця" описаного стану суспільства (підкатегорія "вони"), і "карателя" винних, "захисника" суспільства (підкатегорія "ми"). Індикатори саме цих підкатегорій, а також критика "президента", "виконавчої влади" виходять за частотністю на перше місце в опозиційних мас-медіа.

Так, наприклад, у газеті "Без цензури" найбільш згадуваним стає узагальнене називання політичних суперників. У виданні "Вечерние вести" за 2000—2002 рр. найчастотніша підкатегорія "ми" ("наш", "Блок Юлії Тимошенко", "БЮТ", "Юлія Тимошенко", "опозиція"), а в період 2003—2004 рр. лідирує підкатегорія "президент" (тобто "глава держави", "Леонід Кучма", "Кучма", "гарант Конституції"), що демонструє, наскільки активну позицію зайняло видання в критиці влади.

Відповідність партійній програмі, коли вага підкатегорії "суспільство" перевищує в тексті інші, демонструють "Товариш" за 2000–2002 рр. і "Комуніст" за 2003–2004 рр. В інший час друкований орган комуністів серед усіх учасників політичного процесу в Україні виділяв фігуру президента Леоніда Кучми, а в газеті соціалістів активніше велося представлення СПУ.

Таким чином, видання здебільшого відходять від положень партійних програм і замість того, щоб видавати левову частку обсягу розповіді про громадськість, займаються активною презентацією партії та висвітленням її позицій з будь-якого питання (чи то суспільна проблема, чи то політичний конфлікт), втілюючи у такий спосіб "стратегію самопредставлення" із чітким формуванням "кола своїх"; або вдаються до агресивної критики політичних суперників (з формуванням "кола чужих") підтримуваної газетою партії, виконуючи "стратегію дискредитації", що у свою чергу позначається на характері мовлення комунікатора, на його "семантичному, стилістичному виборі" [10, 105]. Адже для переконання адресата в істинності своєї позиції і необхідності підтримати її комунікатор свідомо чи не свідомо вдається до агресивних за своєю експресивністю образних засобів, малюючи власну мовну картину світу. Насамперед це проявляється на лексичному рівні.

Лексика опозиційних газет характеризується грубим зниженням забарвленням, однією з основних складових якої виступають елементи бандитського сленгу, жаргонізму: "бандити", "пахани", "грабіжники", "казнокради", "шахраї", "торгаші", "облажались", "варнякає", "розборки". Крім того, вживаються специфічні ключові слова, що "входять у тезаурус адресантів і адресатів опозиційної преси" [11, 234]. Наприклад, замість нейтрального етикетного найменування "Президент Л. Д. Кучма" використовується така оцінна номінація, як "гарант безладу", що поєднує у собі номінативну й експресивну функції.

Найчастіше подібні лексеми зосереджуються навколо згадувань політичних суперників як абстрагованих ("влада"), так і конкретних задля створення негативного образу "винуватця" та "ворога". І своєрідним "ворогом № 1" стає фігура президента, в номінації якої частотними виступають парафрази та епітети з іронічним підтекстом: лідер нації, арбітр нації, даритель, батько, тато, ракетник, цар, головний боярин, правитель, головний бард, автор-диригент, душитель свободи, завжди оптимістичний, сердешний, виверткий, незабутній, хлопець-другака.

Одним із засобів підвищення ефектності текстів опозиційних газет є словотвір, що допомагає знайти нові саркастичні найменування. Поширеним прийомом є афіксація — додавання до основи суфіксів -ізм, -овщина. І як основа цього прийому в політич-

ному дискурсі опозиційних мас-медіа найактивніше використовується прізвище президента: кучмократія, кучманод, кучмізм, кучмовщина, кучмомор. Таким чином, президентство однієї особи зображується як усталена чітка система із притаманними для неї рисами ("адмінреформа по-кучмовски") та навіть конкретними речами, наприклад, предметами побуту: "Якщо радянська влада дала людям "лампочки Ілліча", то "реформатори" на чолі з Кучмою "облагоділи" наш народ "свічками Даниловича" — радійте люди..." (Про пристрасті в енергетиці // Товариш. — 2000. — № 32 (410); або продуктами харчування: "Пишут о нищенских пенсиях и о голодной, практически концлагерной, тоже "ново-кучмовской" 600-граммовой буханке хлеба за 1 грн. 10 коп." (Скільки можна грабить народ // — Комуніст. — 2000. — 15 юнія).

Знаходимо похідні також від прізвищ інших політиків, але вони не набувають подібної термінологічності, як у випадку зі словотвірними гніздами з основою "кучма". Поява в текстах інших обігрань імен зумовлена здебільшого ситуативними моментами, наприклад, коли влітку 2001 р. розгорівся скандал між экс-генпрокурором Потєбеньком та журналістом В. Долгановим, в опозиційних мас-медіа трапляються лексеми "потєбень" та "долгановщина". Перша номінація використовувалася на позначення замовного характеру будь-якого прокурорського розслідування, а друга — замовного журналістського розслідування. Також за цей період у дискурсі видання "Вечерние вести" знаходимо оказіональну одиницю з негативною семантикою "плющенко", утворену морфологічним шляхом поєднання прізвищ двох політиків, які на той час уклали своєрідний політичний союз, І. Плюща та В. Ющенка.

Не обійшли увагою видання в той час, коли податкову адміністрацію очолював М. Азаров. Його неодноразово звинувачували у порушенні свободи слова і податковому тиску на ЗМІ. Тому прізвище "Азаров" шляхом афіксації також часто ставало ім'ям загальним: "Мы с вами имеем дело с явлением, которое можно охарактеризовать как азаровщина, как тотальный экономический геноцид украинского народа, возведенный в ранг государственной политики. Именно эти держиморды от налоговой службы парализуют Украину, держат ее в тотальном страхе и лишают одного из главных прав человека — свободы слова" (Азаровщина угрожает Украине // Вечерние вести. — 2002. — 24 нояб.); "Азаровщина" — це лише один із симптомів хвороби під назвою "кучмізм" (Лебідь, Рак і Щука // Без цензури. — 2000. — №3 (45).

Отже, подібні лексеми стають своєрідними мовними свідченнями тих політичних процесів, що відбу-

валися в країні, зберігаючи весь колорит, дух певного історичного етапу.

На відміну від цих одиниць більш поширені скорочені назви партій та означення політичної належності: регіонали (Партія регіонів), трудовики (Трудова Україна), аграрії (Аграрна партія), озими (Команда озимого покоління), есдеки (СДПУ(о), ендепісти (НДП); більшовики (скорочене від "парламентська більшість"), списочники та мажоритарники (називання депутатів залежно від того, як він обирався — за партійним списком чи по округу), що має зневажливий іронічний характер. Доволі частотним засобом іронізації є й утворення аббревіатур, наприклад: "Саме такими роздачами бюджетних грошей, забираючи їх у пенсіонерів, учителів, лікарів, працівників культури, уряд Януковича утримував свій ПУК (парламентсько-урядову коаліцію)... А що при цьому постраждає більшість інших регіонів, ПУКівцям наплювати" (Тому дала, а тому не дала // Без цензури. — 2004. — 21–27 трав).

Крім словотвору, продуктивним мовним засобом у створенні образу "ворога" виступають прислів'я та приказки: "Улюблений коник керівників незалежної України — темпи зростання економіки. Дванадцять років уже добрий десяток урядів жене його в хвіст і гриву" (Успіхи наші великі // Комуніст. — 2004. — 3 берез.); "Не знаємо, які там громи та блискавки обрушили "батьки області" на міського голову Анатолія Кучеренка", що той, мовляв, умив руки і дав "добро" на "червоний шабаш" (8 вересня в Тернополі: далі так жити не можна // Товариш. — № 38 (416); "За десять лет после получения Украиной независимости они опутали страну густой паутиной власти, в которую попали председатели колхозов, директора банков, политики. Тот, кто поддерживает систему, катается, как сыр в масле" (Швейцарский... // Вечерние вести. — 2001. — 7 марта).

Подібні стійкі словосполучення закріплені в мові читача фактично з дитинства, і їх використання є для співбесідника сигналом його належності до певного соціуму, культури. У газетному тексті поєднуються стандарт і експресивність, адже мовні кліше піддають трансформації, що збагачує текст новими семантичними відтінками.

Ще одним способом наповнення образу "ворога" експресією є метафора. Як показує аналіз метафоричних моделей, найбільш частотними з них стали моделі "війна", "тваринний світ" та "хвороба". Наприклад, "влада" здебільшого порівнюється із окупаційною армією: "Виконавча влада в Україні після президентських виборів брутально пішла в наступ на права і свободи громадян. Яскраве підтвердження тому — знищення останніх bastionів свободи слова в Україні, жорстке переслідування опозиційних засо-

бів масової інформації... Мародерствуючи і залякуючи, влада поводить як військо окупанта на території тимчасово скореного народу (Не принижуйте Україну // Товариш. — 2000. — №9 (387); а на чолі цієї "армії" стоїть президент, який наче віддалено керує своїм "військом": "От честного боя он прячется за разнообразными админресурсами, искусственными информационными блоками, лаем придворных псов, ветированиями. Но поединка не избежат (Язык до выборов доведет // Вечерние вести. — 2000. — 26 декаб.).

Єдиною силою, що може протистояти в зображеній боротьбі й "відстоювати інтереси суспільства", виступає зазвичай та опозиційна партія, яку підтримує видання. Вона ж "готова до боротьби" і з "паразитами", що паралізують розвиток держави. Тут бачимо відтворення метафоричної моделі "тваринний світ": "Екс-вице-премьер умудрилась оторвать от кормушки в ТЭК намертво присосавшихся к ней Суркиса, Медведчука, Бакая и прочих украинских олигархов, привольно живущих под кожистым крылом президента Кучмы (Поставить власть под контроль общества — главная задача президента // Вечерние вести. — 2001. — 22 июня).

Метафоричні моделі цього ряду є продуктивними, адже надають зображеній ситуації яскравої символічності: як добрі богатирі в давнину боролися з міфічними дивними тваринами, наприклад, зміями (як загальнолюдським підсвідомим уособленням зла), так опозиція "бореться" з "кажанами", "вампірами" (уособленням свідомого зла).

Отже, моделі "війни" та "тваринного світу" вживаються для надання характеристики саме особистості "ворога", конкретизуючи певні риси його образу. Натомість модель "хвороби" найчастіше трапляється там, де зображуються вже наслідки "ворожих" дій: "...вибори як важливий елемент демократії зведені українським режимом до пародії на демократію, до наруги над людиною. І над суб'єктами кампанії, і над громадянами взагалі. Тут навіть повертаючи бінокль зворотнім боком, не заховаєш ракову пухлину на тілі української демократії, за давньої до такого стану, що сморід від неї від Сум, Чернігова, Мукачєво-го, Черкас і т. д. вимагає негайного хірургічного втручання без анестезії для президента, ЦВК і всієї камарильї" (Від держави кланів — до держави народу // Товариш. — 2003. — 4–10 верес.).

У подібних контекстах образ опозиції розгортається імпліцитно у вислові "вимагає негайного хірургічного втручання". Оскільки, крім "боротьби з чудовиськами", опозиція готова взяти на себе і позбавлення — "лікування" — суспільства від старих проблем.

Ще одним продуктивним мовним прийомом у текстах опозиційних мас-медіа є алюзія, що полягає у

співвіднесенні змісту тексту з прецедентним фактом, історичним або літературним. З метою дискредитації суперницької політичної сили "можновладці" порівнюються з античними та біблійними героями, персонажами байок, художніх творів, фільмів, а також з історичними особистостями та фактами. Особливо це характерно для видань "Комуніст", "Товариш" та "Вечерние вести", газетна мова яких більш насичена літературними експресивними образами, ніж мова видання "Без цензури". Так, наприклад, експресивно-оцінними є проведення паралелей з байками, адже ці герої відомі всім: "Вовк, вдершись до кошари, ріже овечок, п'яніючи від крові. А от львівські митарі, схоже, п'яніють від безкарності..." (Чи будуть компенсації для кучарбайтерів // Комуніст. — 2000. — 14 верес.); "Практика засвідчує, що банкрутства часто організуються штучно, бо це комусь вигідно. Виходить майже як у байці Крилова про вовка і ягня: "Ты виноват лишь в том, что хочется мне кушать". А "кушать" завжди комусь хочеться... Скажімо, податківцям (Покадитесь вовк до кошари // Комуніст. — 2001. — 14 листоп.); "Конфлікт усередині уряду свідчить про те, що коаліційний уряд є насправді Лебедем, Раком і Щукою" (Лебідь, Рак і Щука // Без цензури. — 2000. — № 3 (45).

З огляду на відомість історичних особистостей аудиторії та певне сформоване усталене ставлення журналісти згадують їх у порівнянні та протиставленні з нинішніми політичними діячами, наприклад: "...адвокат Андрей Федур считает, что тридцать седьмой год, Сталин и Гитлер просто "отдыхают". Кучма с принятием нового УПК станет значительно круче" (Новый УПК, или Украина под конвоем // Вечерние вести. — 2003. — 4 січ. — № 132 (1032); "Друге тисячоліття було для України, власне ще Київської Русі, таким невдалим тому, що вона зустріла його під тягарем влади Володимира Святителя, який нав'язував народу нову віру зовсім не Божими методами. Такими ж методами, далекими від Божих "вед" народ і Леонід Кучма (Вогонь на вогонь? Краще розум до розуму! // Товариш. — 2000. — № 52 (430).

Отже, алюзія створює передумови для виникнення різноманітних асоціацій, служить засобом вираження оцінки та створення як комічного, так й іронічного ефекту, що дає підстави вважати її яскравим стилістичним засобом.

Значно "скромніший" у плані різноманітності використаних стилістичних засобів, порівняно з образом "ворога", "чужого", має вигляд образ підтримуваної виданням політичної сили — "ми". Найчастіше індикатори цієї підкатегорії знаходимо в оточенні нейтральної чи позитивної лексики: "Об'єднуючою силою всіх патріотичних, здорових сил суспільства може і повинна стати Соціалістична партія України,

яка вважає свої обов'язком відродити країну, повернути її до лав цивілізованих, процвітаючих держав" (Падаємо в провалля, Леоніде Даніловичу // Товариш. — 2000. — №28 (406); або у контексті протиставлення образу "ворога": "Сегодня мы защищаем право людей избирать руководителя государства. Мы хотим помешать переходу этого права в руки кланов, составляющих сейчас большинство в парламенте" (Парламентская тревога // Вечерние вести. — № 196 (1096).

Образні лексеми зосереджуються зазвичай навколо підкатегорій "вони", "президент", "виконавча влада", "законодавча влада", "суспільство".

Отже, зазначимо, що кількісні та якісні показники аналізу частотності згадувань категорії "суб'єкти державотворення", а також мовний супровід її індикаторів в опозиційних мас-медіа свідчать про суттєві відхилення видань від задекларованих у програмних концепціях положень. Адже якщо в програмі партії здебільшого йдеться про облаштування країни загалом, про роль та місце в цьому процесі як суспільства, так і політиків, то в мас-медіа розмови щодо розвитку держави переходять у площину з'ясування, хто є хто в політикумі, — хто "друг", а хто "ворог" державі, — що, у свою чергу, закономірно переростає у справжні мовні політичні баталії з використанням усього арсеналу експресивних стилістичних засобів та лексики зниженого стилю.

Ще більше невідповідностей знаходимо в показниках категорій "принципи", "проблеми" та "цілі" державотворення, адже в них зосереджені головні ідеї та суспільно-політичні ідеали, що їх відстоюють опозиційні видання.

Основні правила поведінки ("принципи державотворення")

Категорія "принципів" охоплює основні підвалини як державотворчої діяльності самих учасників політичного процесу загалом, так і основні правила, за якими має існувати суспільство, — це принципи демократичності, законності, справедливості, гуманізму, прозорості, патріотизму, професіоналізму, відповідальності та історичності. Щодо кількісних показників, у пресі спостерігаємо загальну тенденцію послаблення уваги до висвітлення проголошених принципів порівняно з партійною програмою — різниця становить від 1 до 6 %, а в середньому 2,5 %. До того ж, зазначаємо певну зміну пріоритетів: у програмі Компартії найголовнішим для державотворення заявляється принцип гуманізму, але в пресі він відходить на другий план і за частотністю потрапляє тільки у другу та третю трійку. Натомість перше місце у виданні "Комуніст" у 2000—2002 рр. посідає принцип законності, а у 2003—2004 — демократичності. Оскільки в програмі КПУ принцип законності за

кількістю згадувань посідає друге місце, а демократичності — лише п'яте, то можемо говорити про дві суттєві метаморфози: а) задекларований заклик до прояву гуманності у громадській діяльності, до підняття рівня духовності та моральності в суспільстві губиться серед інших закликів в політичному дискурсі, що розгортається на сторінках "Комуніста" за весь досліджуваний період; б) другорядний за програмною концепцією принцип демократичності, навпаки, потрапляє у першочергові впродовж 2003—2004 рр.

Схожу трансформацію виявляємо і при порівнянні частотності згадування принципів у програмі Блоку Юлії Тимошенко та газеті "Вечерние вести". У політичній концепції основоположним проголошується принцип справедливості, місце якого у пресі в різні періоди займають спочатку демократичність, а потім законність. При цьому обстоювання необхідності діяти чесно та неупереджено за частотністю сповзає на третє та четверте місце у мас-медіа.

Більшу тотожність між принципами, що задекларовані та які реально обстоюють на шпальтах засобу масової інформації, демонструє блок "Наша Україна" і видання "Без цензури": у першому заявляється принцип демократичності, у другому — законності (що у програмі йде одразу за демократичністю). І абсолютно послідовними є Соціалістична партія та газета "Товариш", де за кількістю згадувань скрізь є лідером ідея про нагальну потребу встановлення влади народу.

Також треба зауважити, що згадування в мас-медіа основних принципів державотворення, на відміну від партійних програм, відбувається в негативній тональності, адже видання найчастіше наголошують не на необхідності дотримуватися певних принципів, а на їх порушенні з боку політиків. Здебільшого це знаходить вираження у протиставленні політиків-порушників принципів політикам, під якими, до того ж, мається на увазі підтримувана опозиційним виданням сила: "Погасять заборгованість за місяць до виборів, а через два місяці після того знову не платять. І нічого тут не вдієш — це особливість нинішньої влади. Вона б і хотіла платити, та не може. Не вміє, бо є непрофесійною. Професійна влада ніколи не дозволить собі надавати державні кошти під вибори за рахунок інших регіонів. В історії України вже був такий уряд" (Непрофесійність Януковича, або чому Кучма хоче примазатися до опозиції // Без цензури. — 2004. — 30 квіт.—6 трав.). Тут бачимо вибудовування протиставлення "влада" — "опозиція" навколо принципу професійності. Отже, у такий спосіб реалізується знов-таки "стратегія дискредитації" політичних суперників, звинувачення яких у порушенні принципів відбувається часто й через використання емоційно зниженої лексики. Так, на позначення зне-

важання демократії та схильності зображуваних осіб до авторитарних методів управління спостерігаємо найбільш частотне іронічне вживання лексеми "демократи" в супроводі емоційно негативних епітетів: "липові", "найкрутіші", "кримінальні". Крім того, для опису "влади" застосовують перифрази, підкреслюючи характерні риси політичних суперників: "вельможі", "владоможці", "ляльководи", "хазяї життя", "владні зверхники", "корманічі", "некороновані королі", "державні мужі", "жируючі барони". Поширеними є обвинувачення опонентів у нехтуванні законом, у вираженні яких переважають жаргонізми: "пахани", "держиморди", "банда грабіжників", "товстосуми", "грошові мішки", "товсті гаманці", "шахраї", "торгаші", "крадії від влади", "мафія". Ще трапляються акцентування на відсутності патріотизму в політичних суперників та ігнорування ними моральних принципів: "псевдопатріоти", "ура-націонал-патріоти", "рятівники держави"; "політичні кар'єристи", "приспосованці".

Результати аналізу мовного матеріалу дають підстави стверджувати, що мас-медіа опозиційного спрямування здебільшого орієнтовані на різку критику "влади" та конкретних особистостей, що часом переростає в деструктивне критиканство.

Політичні прагнення ("цілі державотворення")

Категорія "цілі державотворення" включає індикатори, що позначають основні "орієнтири політичної діяльності, які випливають з інтересів держави, соціальних верств, націй..." [12, 160]. Це прагнення до підвищення матеріальної забезпеченості суспільства, добробуту, до забезпечення прав і свобод людини на гідне життя, до досягнення незалежності країни в геополітичному просторі, зміцнення внутрішньої стабільності політичних і соціально-економічних процесів, прагнення до підтримання загального порядку в державі та до поширення певної ідеології в соціумі. Тут також ми можемо фіксувати істотну різницю у бік зменшення кількості згадувань цілей державотворення в мас-медіа порівняно з політичною концепцією. Але водночас спостерігаються якісні мінімальні зміни. Так, видання "Товариш", наслідуючи партійні завдання, на перше місце серед усіх цілей ставить правозабезпечення. Газети "Комуніст" та "Вечерние вести" також демонструють свою схильність до задекларованих у програмах КПУ та БЮТ цілей (найбільш частотною є правозабезпечення), але в певні періоди відходять від них. У "Комуністі" за 2003—2004 рр. першочерговим стає ідеологічний чинник, тобто в цей період видання визнавало головною метою державотворчої діяльності утвердження в державі панівної та єдиної ідеології комунізму, а "Вечерние вести" за 2000—2002 рр. наголошували на такому основному завданні, як боро-

тися за незалежність країни. І в тому, і в іншому випадку правозабезпечення як мета відходить на другий план. Інакша ситуація у виданні "Без цензури", що істотно віддаляється від програми блоку "Наша Україна" щодо цілей державотворення: у політичній концепції проголошується необхідність зміцнення добробуту населення, а в мас-медіа вагомого значення набуває прагнення до контролю за дотриманням прав і свобод людини: "Перекриття купкою людей однієї з головних транспортних артерій столиці є першим дзвіночком для влади: українське суспільство вже готове відстоювати свої права" (Ліцеїстів виселяють // Без цензури. — 2004. — 25 черв.—1 лип).

Щодо мовних засобів, які супроводжують у текстах індикатори категорії "цілі державотворення", зазначимо, що, як і в попередньому випадку з категорією "принципи", досліджувана лексика трапляється здебільшого або в нейтральних, або в агітаційно спрямованих контекстах з позитивною тональністю, наприклад: "Сьогодні ми аналізуємо цей наш унікальний досвід великих звершень і глухих кутів, світлих перемог і гірких поразок. Ми шукаємо і знаходимо шляхи побудови суспільства демократичного соціалізму" (Але тепер ти винен сам... // Товариш. — 2000. — №24 (402); "Россия же, как правопреемница СССР, задолжала нам больше, чем повенная Германия евреям. Не забыть бы об этом в ходе борьбы за энергетическую и информационную независимость Украины" (Патриотизм придется доказывать // Вечерние вести. — 2000. — 12 січ.); "Україні необхідно розвиватися, шукати шляхи для поліпшення якості життя" (Українські вибори можуть закінчитися натовськими танками під Воронежем // Комуніст. — 2003. — 1 серп.).

Таким чином, видання стилістично більш стримані, коли йдеться про досягнення певної конструктивної мети в процесі державотворення, але водночас висвітленню цілей приділяється менше уваги, ніж передбачено в програмі. Замість цього більше газетної площі займають інші категорії, які є сприятливими для втілення стратегії дискредитації політичних опонентів, адже передбачають критику.

Основні теми політичних обвинувачень ("проблеми державотворення")

Під проблемами тут слід розуміти основні недоліки у державному управлінні та суспільстві, про які йшлося в партійних програмах та пресі. Аналізуючи, ми зазначали кількість згадувань номінацій "проблема" та конкретних громадсько-політичних, економічних негараздів (зловживання владою, високий рівень криміногенної ситуації, правове свавілля — беззаконня, незадовільне матеріальне забезпечення громадян — бідність, відсутність розвитку держави — занепад; а також загроза демократії в країні — ймо-

вірність встановлення диктатури). Як свідчать результати аналізу, доволі тенденційним для опозиційної преси, порівняно із партійною програмою, є активніше привертання уваги громадськості до негативних явищ у державі. При цьому найчастіше і в тому, і в іншому видах дискурсу наголошується на неприпустимому зловживанні влади своїм становищем, хоча є й певні відмінності. Так, наприклад, у газеті "Комуніст" за 2000—2002 рр. на перше місце за кількістю згадувань виходить проблема соціально-економічного "занепаду" України, а в 2003—2004 рр. видання найбільше хвилювало питання криміногенної ситуації в країні.

"Вже майже десять років будується наша демократична, незалежна, принципово суверенна держава. Хоча за механізмами та принципами, які реалізовувалися, то був і триває ще зараз, адже дійство ще не завершено, процес протилежний — тотального руйнування" (Вирок Україні, або Що хоче міжнародний валютний фонд // Комуніст. — 2001. — 11 січ.).

Своєрідне відволікання уваги на другорядні за партійною програмою проблеми спостерігаємо і в газеті "Товариш": за 2000—2002 рр. проблемою № 1 стала загроза встановлення диктатури, про яку в політичній концепції СПУ йдеться не в другу чи третю, а у четверту чергу: "В Україні складна політична ситуація. Суть її — загальна політична криза. Вона зводиться до боротьби двох тенденцій: до демократії чи до авторитаризму, диктатури кланів та кримінальних авторитетів" (Потрібно робити реформу в самій Україні // Товариш. — 2003. — 2—8 жовт.).

А що стосується видань "Без цензури" та "Вечерние вести", в першому акценти на основних проблемах державотворення (у першу чергу на проблемі зловживання владою) повністю збігаються із тезами партійної програми: "Нас не хочуть бачити в Європі — ми не потрібні там із нашою корупцією..." (Нові сусіди // Без цензури. — 2004. — 7—13 трав.).

Цим "Без цензури" істотно відрізняється від газети, що підтримує БЮТ. В програмі Блоку найбільш частотним є декларативне згадування лексичної одиниці "проблема". Натомість у виданні "Вечерние вести" на першу позицію виходить проблема зловживання владою.

Якщо подивитися на лексичний "супровід" досліджуваної категорії у тексті, то побачимо, що найчастіше розмова про "проблеми державотворення" перетворюється на суцільний односторонній потік обвинувачень із обов'язковим указуванням "винного": "Лихо приходить пудами, а виходить золотниками. Ну пуд, ясне діло, — 16 кілограмів, а золотник — десь 4,2 грама, це для тих, хто забув старі російські міри ваги. Але я не про вагу веду мову. Я про над-

звичайну легку важливість української влади, її президентської структури, яка хоче золотниками відкупитися за кризу, в яку вона втягла Україну. Хоча, треба сказати, вона ніколи не визнає, що то її криза і то її "робота"... (Вогонь на вогонь? Краще — розум до розуму! // Товариш. — 2000. — № 52 (430).

Замість конструктивного аналізу певної проблеми на сторінках газет знаходимо демагогію, що виражається, по-перше, у нагромадженні негативних оцінок, які імпліцитно розгортаються в ідіоматичних висловах, метафорах, порівняннях, паралелізмах, прецедентних текстах, та, по-друге, у відсутності конкретних розсудливих пропозицій щодо вирішення нагальних питань.

Зазначимо, що в партійних програмах разом із окресленням певних проблем найчастіше йдеться і про те, як їх вирішити — за допомогою чого та в який спосіб. Тож подивимося, чи відповідають в цьому аспекті видання партійним концепціям своїх засновників та ідейних наставників.

Характер та знаряддя дії ("способи" й "засоби" державотворення")

Перша категорія включає в себе підкатегорії на позначення характеру дії учасників політичного процесу — це номінація щодо заклику до "єднання" суспільства чи "консолідації" держави із міжнародною спільнотою (об'єднання, інтеграція і т. д.); підкатегорія "рух уперед" увібрала лексеми, що означають гостру потребу змінити, реорганізувати, реформувати життєво необхідні механізми держави та суспільства (розвиток, зміни, прогрес, реформа, введення, створення тощо); антагоністична по суті попередній підкатегорії "рух назад", тобто наголошування на відновленні, відродженні якихось ефективних втрачених механізмів; підкатегорія "підтримання" складається із номінацій щодо вираження прагнення зберегти, гарантувати, захистити, підтримати ті позитивні здобутки у розбудові держави, що вже є; і остання підкатегорія "контроль" за функціонуванням усіх державних процесів.

Стосовно кількісних відмінностей проаналізованого матеріалу слід відзначити різке скорочення важливості категорії "спосіб державотворення" у виданнях, порівняно з програмами в 3–5 разів. Звісно, що це впливає, зокрема, із розбіжностей дискурсу мас-медіа та політичної програми. Але крім цього, можемо припустити, що у такий спосіб як приховано, так і відкрито партійні видання (відповідно "Вечерние вести"/"Без цензури" та "Комуніст"/"Товариш") намагаються відсторонитися перед аудиторією від своїх так званих ідейних "наставників", удаючи, ніби вони незалежні.

Щодо розподілу уваги видання між підкатегоріями, тут знаходимо невеликі розбіжності. Наприклад, у газетах "Товариш", "Вечерние вести", "Комуніст"

акцент на необхідності "підтримання" певного вже існуючого порядку речей відходить на другий план порівняно з програмами, натомість на першій позиції з'являється заклик до рішучих суттєвих змін у суспільстві: "Попереду боротьба. Боротьба з буржуазним режимом. Нам буде потрібно багато сил"; "в Україні влада живе своїм життям, а народ своїм! Так не може продовжуватися, це потрібно змінити!". За кількістю згадувань підкатегорії розташувалися переважно таким чином: "рух вперед", "підтримання", "єднання", "рух назад", "контроль". Цікаво, що прагнення до відродження/відновлення якихось суспільних явищ у відкрито партійних газетах зафіксоване на четвертому місці за кількістю згадувань, тоді як у програмах воно на третьому місці. Йдеться про поновлення певних речей ще з радянських часів: наприклад, повернення до державної монополії більшості економічних процесів, системи соціального захисту та до встановлення єдиної ідеології — комунізму й соціалізму. Очевидно, що ці ідеї не знаходять достатнього висвітлення в "Комуністі" та "Товариші" порівняно з програмами партій.

Водночас повний збіг за частотністю із партійними способами державотворення знаходимо у виданні "Без цензури", де в першу чергу наголошується на потребі зробити нововведення, реформувати суспільство, потім — на збереженні основних здобутків, а далі робляться акценти на важливості консолідації суспільства, забезпеченні контролю за державними процесами і на потребі відновити ті позитивні явища, що були втрачені за останні роки: "Потрібно змінювати самих себе. Український державний карась гниє з голови. Тому оновлення, свій шлях до Європи слід починати зі зміни цієї голови" (Нові сусіди // Без цензури. — 2004. — 7–13 трав.).

Проте випадки, коли індикатори категорії "способи державотворення" введені в експресивний контекст, нечасті. Найчастіше мовностилістичне забарвлення є доволі одноманітним, якщо порівнювати із категорією "суб'єкт державотворення". Оскільки, коли йдеться про "способи", досліджувана лексика здебільшого трапляється або в нейтральних, або в агітаційно спрямованих контекстах з позитивною тональністю.

Щодо категорії "засоби державотворення", то під нею маємо на увазі, по-перше, "владу" як право та можливість керувати державою, по-друге, "політику" як спільну лінію поведінки і, по-третє, "ідеологію" як світоглядне політичне підґрунтя.

Як і з попередньою категорією, обсяг згадувань "засобів державотворення" в пресі приблизно в два рази менший, ніж у програмах. Отже, опозиційні мас-медіа, говорячи про наявні проблеми в суспільстві, декларуючи конкретні цілі та проголошуючи те, яким шляхом рухатися до означених результатів, не-

достатньо відповідають аудиторії на запитання: за допомогою чого у суспільстві можливі позитивні зрушення.

При цьому якщо подивитися, якому "засобу" віддається у мас-медіа кількісна перевага, то фактично основним буде прагнення до здобуття "влади": "Усі сьгоднішні людські біди, яким не видно кінця-краю, — безпосередній підсумок, неминучі побічні наслідки тих банкрутств, потрясінь і криз, які вигідні аж ніяк не опонентам Президента України. Вони вигідні тим, хто підтримав і замовив проголошений Л. Кучмою "курс радикальних ринкових реформ, яким немає альтернативи". Альтернатива, звичайно, є. Вона — єдина і полягає в приході до влади лівих, лівоцентристських сил..." ("Папуасів" виводять із "зоопарку"? // Товариш. — 2000. — №18 (396)).

Наступним за важливістю є вироблення єдиної політики та встановлення ідеології. Хоча роль останньої у державних перетвореннях представлена неоднозначно. Наприклад, у газеті "Комуніст" йдеться про необхідність утвердження основної ідеології, яка відігравала б єднальну функцію у державі. І в цьому виданні суголосне партійній програмі. Натомість газета "Товариш", на відміну від концепції СПУ, не представляє на своїх сторінках ідеологію як суттєвий засіб державотворення і робить акцент здебільшого на ефективності "чесної влади" та "зважаєної політики". А у виданнях "Без цензури" та "Вечерние вести" ця підкатегорія загалом не представлена, як і в програмах БЮТ та "Нашої України".

Підсумовуючи, зазначимо, що ідейний зв'язок між дискурсами опозиційних видань та партійних програм простежується в тематичному плані, проте кількісні показники категорій здебільшого не збігаються. Натомість можемо побачити тотожне акцентування на певних моментах у межах кожної категорії. По-перше, в категорії "місце державотворення" як в програмах, так і в газетах "місце дії" позначається, що природно, одиницею "Україна". По-друге, результати аналізу категорії "суб'єктів державотворення" свідчать, що в обох дискурсах знаходиться своє вираження так звана "стратегія самопрезентації". В окремих виданнях із партійними програмами збігаються пріоритети в межах категорій "цілі" та "проблеми" державотворення — це газета "Товариш" (і в пресі, і в програмі наголошується на такій основній меті, як правозабезпечення) і приховано партійні видання "Без цензури", "Вечерние вести" (які відповідно до програм Блоку "Наша Україна" та Блоку Юлії Тимошенко зазначають проблемою № 1 "зловживання владою"). Для всіх досліджуваних видань та програм спільними є наголошування в категоріях "способи" та "засоби" державотворення на потребі "змін" та приході до "влади" певної політичної сили відповідно.

Щодо відмінностей, про які йшлося найбільше, в першу чергу вирізняються кількісні показники. Так, усупереч програмним концепціям у газетах лівову частку досліджуваної лексики становлять індикатори категорії "суб'єкт", у межах якої місце "суспільства" відсувається на другий план. Значно менше у пресі, порівняно з програмою, представлені категорії "принципи", "цілі", "способи" державотворення. До того ж, у певні періоди в деяких виданнях відрізняються від програм акценти в межах конкретних категорій. Так, у програмі Компартії заявлений головний принцип гуманізму, що має сповідувати держава, але в пресі на першому місці за частотністю згадуються принципи законності та демократичності. Про ці ж принципи найбільше йдеться і на сторінках видання "Вечерние вести", хоча в програмі БЮТ основним декларується принцип справедливості. Різняться й цілі: знов-таки у виданнях "Комуніст" та "Вечерние вести" в 2003—2004 та 2000—2002 рр. відповідно головною метою політичного процесу проголошувалися необхідність утвердження "комунізму" та зміцнення "незалежності" — на протигагу партійній меті "правозабезпечення". Інакша ситуація з виданням "Без цензури", в якому здебільшого йшлося про захист прав та свобод громадян, при тому, що в концепції "Нашої України" на першому місці серед усіх цілей було забезпечення добробуту населення. І стосовно категорії "проблем" істотні відмінності спостерігаємо в газеті "Товариш" за 2000—2002 рр., коли журналісти видання найбільше підкреслювали загрозу встановлення диктатури в державі, хоча за своєю програмою Соцпартія, в першу чергу, має намір боротися із зловживаннями владних структур. Як, до речі, і Компартія. Проте на сторінках "Комуніста" проблемою № 1 зображувався в 2000—2002 рр. "занепад" країни, а в 2003—2004 — "криміногенна ситуація".

Враховуючи якісно-кількісні показники аналізу, зазначимо, що опозиційні видання визнають необхідність здобуття влади, але намагаються про це говорити менше і якнайбільше піддавати критиці офіційних носіїв влади — своїх основних суперників. У такий спосіб опозиційно-партійні мас-медіа: а) привносять у політичний дискурс негативну тональність; б) недостатньо, порівняно з програмами, висвітлюють основні проблеми суспільства і те, до чого має прагнути держава у своєму розвитку та яким чином досягати означених цілей; в) здійснює маніпулювання громадською думкою, нав'язуючи аудиторії свою суспільно-політичну картину світу. На мовному рівні це виражається в надмірному використанні:

— лексики зниженого стилю, жаргонізмів, елементів бандитського сленгу в називанні політичних

суперників та характеризуванні їхніх дій задля іронізації та висміювання;

– словотвору (зокрема, це аббревіація та афіксація) для внесення в дискурс нових концептів, що використовуються на позначення певних політичних процесів: утворення союзів, виникнення скандалів, конфліктів тощо;

– фразеологічних висловів, прислів'їв та приказок;
– метафор кризового стану, занепаду, катастрофи, війни, тваринного світу та хвороб;

– стилістичних протиставлень ("сьогодні—минуле", "ми—вони", "влада—народ") та ототожнень ("ми—народ");

– алюзій з героями байок, персонажами біблійних переказів, художніх творів, фільмів.

Використання нехарактерних для громадсько-політичного дискурсу слів, фраз, зворотів, як зауважує О. Сербенська, порушує межі звичного, відходять від усталених штампів, і завдяки цій властивості вони "нав'язують певний стиль дій, допомагають формувати суспільну свідомість" [13, 832].

Кожна газета представляє комплекс, згусток стилістичних та лексичних засобів, використовуваних для відображення певної картини дійсності та ракурсу подій. Так, на позначення "суспільства" для дискурсу відверто партійних видань більш притаманні такі лексеми: "народ", "люди", "трудящі", "обивателі"; а для дискурсу приховано партійних видань — "громадяни", "кожен", "виборець" на позначення політичних суперників. Відповідно на позначення політичних суперників в одних виданнях знаходимо одиниці: "капіталісти", "буржуазія", "бюрократія"; в інших — "олігархія", "корупціонери". Але при цьому спостерігається активне взаємопроникнення: відверто партійні видання активно вживають лексему "олігархія", а приховано партійні позичають нехарактерні для них одиниці, такі як "трудящі", "народ".

Незважаючи на те, що в такий спосіб опозиційні видання набувають словесної схожості, кожне з них наполягає на тому, що істинний характер має тільки представлена на його сторінках позиція, інші ж заявляються як хибні або ж фальшиві й піддаються активній критиці. Нерідко аргументація на користь своєї точки зору являла собою фактично лише заперечення чужих позицій щодо державотворення. "І своєрідною віссю, синтезуючим початком, на якому ґрунтується "об'єктивна" картина України" [9, 207], створювана тією чи іншою політичною силою, стає міфотворення, що, як зазначає К. Серажим, організовує цілісність тексту.

Функціональна заданість опозиційних мас-медіа зумовлює агресивний та категоричний характер продукування й поширення міфологем щодо:

1) єдності суспільства, народу (здебільшого ігнорується той факт, що суспільство все-таки поділяється на верстви і між деякими з них існують глибокі прірви, тому одна політична сила часто не в змозі охопити весь електорат);

2) наявності внутрішнього ворога і наголошувати на необхідності боротьби з ним;

3) потреби змінити основних політичних гравців, адже нібито тільки від одних конкретних особистостей залежить політична, економічна та соціально-культурна ситуація в країні (при цьому найчастіше замовчується необхідність конкретних змін у системі);

4) існуванні єдиного так званого "кола своїх" ("друзів народу") і важливості обрання лідера чи партії саме з цього "кола", адже тільки він/вона зможе забезпечити продуктивні зміни в державі;

5) миттєвості позитивних змін — "прийдуть інші — буде по-іншому" (швидких перетворень зазвичай не буває, і для відчутного обіцяного економічного розвитку, суттєвого зростання суспільного добробуту потрібні роки);

6) унікальності певної ідеології, політичного курсу — це протистояння проросійського та прозахідного шляху розвитку країни, прагнення докорінного повернення чи цілковитого перекреслення радянського минулого.

З такими характеристиками політичний дискурс в опозиційно-партійних друкованих мас-медіа залишається некомунікативним, оскільки "двовимірна "чорно-біла" класифікація його учасників на "наших" і "ворогів", де голос "іншого" фактично відсутній..., виводить полілог у ритуалізований монолог" [14, 113]. Звісно, це є і відповіддю владі, але все одно подібне функціонування дискурсу не забезпечує загальної політичної комунікації, лише утворює перехресний вогонь маніпуляцій, під який потрапляє суспільство.

Політичні дискусії зображуються в опозиційній пресі як воєнні конфлікти, держава — як поле битви, політичні суперники — "армія окупантів" зі своєю "ворожою пропагандою", а громадяни представлені як потерпіла сторона, що здатна сама стати на свій захист. Постійне проведення паралелей між явищами політики, економіки та інших сфер з реаліями війни "чинить тиск на суспільну свідомість... готує соціум до дій, що матеріалізують таку метафору" [15, 186]. Постійне перебування суспільства в сподіванні цих дій вносить у масову комунікацію гостру напруженість. А в такому стані держава не здатна розвиватися, оскільки це шлях до повільної руйнації. Отже, аби стати справжніми медіаторами, опозиційно-партійним мас-медіа потрібно перейти до забезпечення справжнього плюралізму думок і налаштуватися на утворення позапартійного, тобто громадського чи громадянського дискурсу [16, 33].

1. *Пристаупенко Т.* Деякі аспекти етичної діяльності вітчизняних журналістів під час виборчих баталій // Публіцистика і політика. — К., 2001. — Вип. 2.
2. *Гриценко О.* Мас-медійні кампанії та проблеми їх застосування в ЗМІ // Публіцистика і політика. — К., 2001. — Вип. 2.
3. *Гриценко О. М., Шкляр В. І.* Преса і політика: Проблеми, концепції, досвід. — К.: Ін-т журналістики Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2000. — 70 с.
4. *Социология массовой коммуникации: Учеб. для вузов / Л. Н. Федотова.* — СПб.: Питер, 2003. — 400 с.
5. *Бориславський Л.* Вчення М. Драгоманова про походження держави і права та деякі міркування щодо процесу державотворення в Україні // "Вільна спілка" та сучасний український конституціоналізм. Драгоманівський збірник / За ред. Т. Андрусяка. — Львів: Світ, 1996. — С. 151–156.
6. *Сугак С.* Трансформація політичних акцентів партійних програм в опозиційній пресі України // Журналістика-2004: Матеріяли 6-й Міжнародної науково-практичної конференції / Редкол.: В. П. Вараб'єу (адк. ред.) і інш. — Мн., 2004. — Вип. 6.
7. *Брага І. І.* Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 70-х — початок 2000-х років): Автореф. дис. ... к. філол. н. — К., 2002.
8. *Антонюк М. О.* Метафора та її роль в мовній картині світу // Мовні і концептуальні картини світу: Збір. наук. праць. — К., 2002. — № 7.
9. *Серажим К.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалах сучасної газетної публіцистики]. — К., 2002. — 392 с.
10. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. — 3-е изд., стереотип. — М.: Эдиториал УРСС, 2003. — 284 с.
11. *Какорина Е.* Стилистический облик оппозиционной прессы // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). — М., 1996.
12. *Политологический словарь: Учеб. пособ. / В. Г. Григорян, А. В. Гришин, П. И. Демин и др.; Под ред. В. Ф. Халимова.* — М.: Высшая школа., 1995. — 192 с.
13. *Сербенська О.* Політична метафора в наукових текстах Івана Франка // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції. — Львів: Світ, 1998.
14. *Бацевич Ф. С.* Тоталітарний політичний дискурс: когнітивно-риторичні та комунікативно-мовні ознаки // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер.: Філологічні науки. — 2001. — Вип. 24. — С. 110–113.
15. *Сербенська О. А., Волощак А. Й.* Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань та відповідей. — К.: Вид. центр "Просвіта", 2000. — 204 с.
16. *Онуфрив С. І.* Політичний дискурс сучасних ЗМІ України // Вісн. Київ. міжнарод. ун-ту. Сер.: Журналістика. Медіалінгвістика. Кінотелемистецтво. — 2003. — Вип. 2.